

ARHEOLOGIE ȘI PLANIMETRIE — UNELE ASPECTE DE ISTORIE URBANĂ MEDIEVALĂ ROMÂNEASCĂ EXTRACARPATICĂ

de TEODOR O. GHEORGHIU¹

În ultimele patru decenii s-a accentuat interesul pentru istoria urbană medievală românească. Dovadă este literatura de specialitate valorificând cercetările arheologice, documentar-istorice, juridice, urbanistice sau de arhitectură, unele monografii sau sinteze.

Parcursul acestei literaturi îndreptățește constatarea că momentul actual se caracterizează printr-o încetinire a cercetării propriu-zise, în avantajul finisării parțiale sau generale a concluziilor privind anumite aspecte sau fenomenul în întregul său; se teoretizează și se interpretează cu precădere, toate acestea fiind indicii ale unui sfârșit de etapă de studiu. Cu puține excepții, se sapă și se investighează mai puțin; în schimb, se scrie mai mult.

Este, așadar, îndreptățită întrebarea referitoare la nivelul general atins în acest domeniu, iar prezentul text încearcă să răspundă, de pe pozițiile cercetării de istorie urbană, în întregul său, următoarelor două probleme, aflate într-o strinsă legătură:

1. În ce măsură anumite încheieri, deja apărute în literatura de specialitate arheologică, pot fi considerate cistiguri certe și pot, deci, constitui bază pentru studiile ulterioare?

2. Care este locul planimetriei în cadrul studiului istoriei urbane medievale românești?

Altfel spus, se pune întrebarea dacă datele publicate până în prezent permit continuarea studiului în limitele normale de siguranță. Dacă răspunsul nu este hotărât afirmativ, se va încerca să se stabilească ce probleme trebuie clarificate, prin ce metode și unde trebuie insistat. Studiul „in extenso” cuprinde o serie de ipoteze planimetrice ale zonelor centrale ale unor orașe din fazele de început ale urbanizării, ipoteze constituind „studii de caz”¹.

Se va face, așadar, o analiză avînd drept reper cele două metode — *arheologia* și *planimetria* —, ca principale furnizoare de informații.

Virtuțile fiecăreia dintre aceste metode, luate în parte, ca și efectul conjugării lor, sînt binecunoscute literaturii de specialitate. Dacă *arheologia* operează, în principal, în domeniul larg al probelor materiale (produse ale unei economii specifice, elemente ale schimbului, construcții, amenajări și dotări arhitectonice și urbanistice etc.) și cronologie, *planimetria* furnizează informații asupra arhitecturii, rețelei stradale, a zonării, dotării, funcționalității, toate acestea în evoluția lor oferind, în ultimă instanță,

¹ Concepute la nivelul informației actuale, studiile de caz, aflate în manuscris, au drept obiect principalele orașe cercetate arheologic: Suceava, Iași, Tirgoviște, Cîmpulung.

indicii în privința cronologiei evenimentelor constructive și urbanistice. Treapta următoare de investigare, a ambelor metode, este cea *tipologică*, joncționând apoi cu ansamblul altor date culturale, politice, militare, psiho-comportamentale.

Se constată, astfel, o substanțială suprapunere a aspectelor investigate de cele două metode și deci, necesitatea conjugării lor.

Dată fiind frecvența în literatura românească de specialitate, este inutilă evidențierea aici a problematicii arheologiei, dar considerăm util ca în legătură cu planimetria să facem o sumă de precizări.

Datele menționate deja, care fac obiectul cercetării planimetrice, sint conținute, în cea mai mare parte, de *planul orașului*. În condiții de stabilitate a structurilor urbane, planul este depozitarul tuturor sau majorității datelor structurale ale organismului respectiv. În situația suprapunerii unor niveluri de locuire prin dezafectarea precedentelor, sau în cazuri de distrugere, pur și simplu, a ansamblului orășenesc, este necesar recursul la documente sau în special la arheologie, dar, și în acest caz, planimetria poate: 1) pregăti terenul pentru localizarea cercetării arheologice; 2) verifica informația arheologică; 3) poate fi capabilă de a organiza și interpreta în mod superior întreaga informație obținută pe alte căi. Se constată că metoda se poate manifesta cu precădere în domeniul *prelucrării datelor*.

Greutățile întimpinate de fiecare din aceste metode (arheologia din cauza ocupării sitului cu construcții moderne, a deranjării repetate sau chiar a dispariției unor niveluri de locuire sau a lipsei de repere cronologice, iar planimetria din cauza amintitei distrugerii a elementelor materiale constitutive ale orașului sau inexistenței unei serii suficient de complete de planuri succesive) pot fi depășite prin coroborarea informațiilor.

Orașul românesc medieval, prin istoria sa specifică, în special din ultimele două secole, după cum am mai arătat², oferă un cadru foarte puțin propice studiului. Mare parte din datele concrete (străzi, piețe, case) lipsesc, par a lipsi sau se sustrag, pur și simplu, unui studiu deseori prea puțin atent, astfel încît, pe de o parte, ceea ce trebuie să furnizeze arheologia devine, evident, de o *importanță corîșitoare*, iar, pe de alta, este necesar recursul la metode care permit exploatarea la maximum a băncii de date existente și întregirea ei cu noi elemente. Una dintre acestea este bazată pe studiul planimetriei, dar și aceasta este în mod aparent stînjinită de existența unor planuri relativ tîrzii (cel devreme din jumătatea a II-a a sec. XVIII și cu precădere din sec. XIX). Distrugeri de mari proporții suferite de orașele noastre în special în perioada sec. XVII — XIX, precum și înnoirile arhitecturale petrecute în general începînd cu jumătatea secolului trecut, accentuează *aparent* cadrul nefavorabil al recursului la planimetrie.

Este momentul să ne facem cunoscută propria poziție și urmările acesteia. În primul rînd, facem parte din rîndul celor care beneficiază de pe urma cercetării arheologice și, deci, este legitim interesul nostru pentru măsura în care aceasta oferă rezultate certe și concludente. În al doilea rînd, considerăm istoria urbană ca acumulînd și prelucrînd — în afara cronologiei diferitelor etape ale dezvoltării, apoi a aspectelor de cultură urbană, a legislației proprii și integrate legilor statului, a unor as-

² T.O. Gheorghiu, *Arhitectura*, 1, 1986, *passim*; idem, *Arhitectura*, 1, 1988, *passim*.

pecte sociale etc. (fenomene îndelung și evident necesar dezbătute în literatura ultimelor decenii) — *date arhitecturale și urbanistice*. În fond, cultura orășenească și specificul urban (ceea ce înseamnă oraș, altfel spus) se exprimă în cel mai înalt grad în *construcții* și în modul în care acestea sînt ordonate în spațiu, prin intermediul ultimului aspect intrîndu-se deja în domeniul *urbanismului*. Or, arătam anterior, aceste elemente sînt investigabile, în egală măsură, atît arheologic cît și planimetric (este suficient să amintim de necesitatea cartării corecte și complete a cercetării arheologice), dar rezultatele depind, în mod egal, de *materialele* avute la dispoziție și de *modul de interpretare*.

A. În privința spațiului românesc urban, este firesc să începem prin a semnală contribuția adusă, pînă în prezent, istoriei domeniului respectiv, de către cercetarea arheologică și chiar spectaculoasele schimbări de optică determinate de ea. De fapt, arheologia românească s-a aliniat astfel celorlalte întreprinderi similare europene, conjunctură care a creat cadrul permanentei comparații a rezultatelor. Trebuiau astfel obținute analogii de caz sau particularități locale.

Pe baze arheologice s-au făcut pași importanți în elucidarea factorilor determinanți ai urbanizării medievale, precum și a celor necesari evoluției, au fost precizate cronologii ale etapelor preurbane și urbane ale unor *zone* (spații)³ orășenești, interdependența sat (zonă limitrofă)-oraș, anumite relații între stat, orășean și oraș, unele caracteristici de ordin arhitectonic sau urbanistic etc. Este incontestabil că, astfel, banca noastră de date s-a completat substanțial.

Critica prefigurată de prima problemă enunțată pare ciudată în contextul aprecierilor anterioare, dar se va vedea că vom face distincție între cîștigurile *reale* ale arheologiei urbane românești și cele publicate cu prea multă ușurință, prematur, cîteodată confuz și incomplet, în ciuda unor îndreptățite rezerve în a enunța concluzii definitive și chiar a unor repetate apeluri la prudență⁴. Această evaluare devine necesară din cel puțin patru motive în legătură unul cu altul:

a. Existența unei mari diversități de opinii în raport cu aceleași informații arheologice.

Pentru a coborî în sfera concretului, ieșind din domeniul generalităților, dăm în continuare cîteva exemple care depășesc nivelul detaliilor.

La Iași, în legătură cu posibilele antecedente ale Curții Domnești, Al. Andronic (*Iași pînă la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iași, 1986), reîuind concluzii publicate în mai vechi articole, afirmă: „ceea ce reprezintă însă o deosebită importanță este faptul *s-a precizat* (s.n.) că primele construcții din piatră ale Curții domnești de la Iași datează din prima jumătate a secolului al XV-lea, *fără să fi existat anterior o cetate sau o fortificație temporară de pămînt și lemn*” (s.u.) (p.37). „Precizarea” este făcută cu toate că tot acolo se admite că n-au putut fi făcute cercetări „în direcția Palatului Culturii sub care zac cele mai multe complexe *din faza inițială* (s.n.) a Curții domnești din Iași” (p. 49) și că cercetările de pînă acum certifică în fapt o situație existentă în zona „*incintei exterioare* (s.n.) a Curții domnești” (p. 18). Lăsînd la o parte faptul că,

³ Facem distincție, astfel, între plauzibilitatea unor concluzii trase în legătură cu anumite zone urbane cercetate și riscul unor extrapolări la scară urbană, de ansamblu.

⁴ Pentru deosebirile dintre tendințele „optimistă” și „rezervată” din literatura de specialitate românească, vezi Al. Andronic, *Date noi despre cultura materială urbană din Moldova*, Rev. Muz., 1969, 2, p. 111, apărut într-un moment în care rezultatele cercetării nu reprezentau un bagaj informațional suficient pentru a se încerca încheieri definitive și globale, articol în care autorul reproșa lui M.D. Matei o prea mare prudență atunci cînd considera drept „intuitiv”, doar, nivelul de cunoaștere al mecanismelor de constituire ale orașelor moldovene (SCIV, 16, 1965, 3, p. 533).

în mod normal, ultimele două afirmații o exclud pe prima, pe baza aceluiași concluzii ale cercetării arheologice publicate încă din anii '60 (în special Al. Andronic, Eugenia Neamțu, M. Dinu, *ArhMold.*, 1967, p. 200, dar și în articolele intermediare ca dată de apariție, de exemplu Al. Andronic, *Carpica*, 1972, p. 173), într-o altă publicație (*Istoria orașului Iași*, Iași, 1980, redactorii responsabili C. Cihodaru și Gh. Platon), discutându-se aceleași rezultate ale cercetărilor arheologice, se consideră că „Există aici, la acest timp (pe locul Gurlii și la mijlocul sec. XIV — n.n.) curtea unui feudal local sau a domniei de la Suceava” (p. 46).

Dăm în fine o serie de datări ale „începuturilor fazei urbane la Iași”, ulterioare cercetărilor arheologice din zona Gurlii și din alte puncte: Al. Andronic, în general și în toate lucrările, singur sau cu coautori: sfârșitul sec. XIV — începutul sec. XV, dar și mai larg, sec. XIV și începutul sec. XV; C. Cihodaru: sfârșitul sec. XIII și „cu mai multă siguranță, în prima parte a secolului următor”; apoi optează pentru jumătatea sec. XIV (ASU, serie nouă, sect. III, a, Istorie, tom XVII, 1971, fasc. 1, p. 35 și 36); C.C. Giurescu: prima jumătate a sec. XIV (în *Tirguri sau orașe și cetăți moldovene...*, București, 1967, p. 71).

Încează un grupaj de opinii privind o cronologie mai trzie, prezentate în ordinea publicării: Georgeta Grăciun: ulterior sec. XV, altă timp cit în sec. XIV—XV este doar „trg” (SAI, 1966, p. 239); M.D. Matei: sfârșitul sec. XIV sau mai curând, începutul sec. XV (în *Studii de istorie arhitecturală medievală. Moldova sec. XIV—XVI*, Suceava, 1970, p. 85); I. Chițescu: sfârșitul sec. XIV (Carpica, 1972, p. 156); D. Bădărașu, I. Caprosu: anterior mijlocului sec. XIV, la mijlocul secolului avind caracter urban (*op. cit.*, p. 24). În *Istoria orașului Iași*, p. 43, procesul este plasat în jumătatea a doua a sec. XIV; V. Spinei: ulterior sec. XIV (în *Moldova în secolele XI—XIV*, București, 1980, p. 221; N.N. Pușcașu și Voica-Maria Pușcașu: mijlocul sec. XIV sau anterior sfârșitului sec. XIV, cînd se află pe drumul urbanizării (RMM-MIA, 2, 1983, p. 21 și 24). Lista poate continua, dar ceea ce este important este că pe baza aceluiași cercetări (cu excepția ultimei opinii citate) datările oscilează de-a lungul a mai bine de un secol, în ciuda încredinței noastre de a corela și pune de acord înțelesurile diferiților termeni folosiți pentru desemnarea fenomenului.

În legătură cu *Baia*, este cunoscută divergența de opinii legată de natura construcțiilor descoperite arheologic în ultimii ani. Elucidarea problemei: locuințe cu pivniță sau locuințe semi-îngropate (vezi în acest sens, prima opinie susținută de Lia Bătrina și A. Bătrina, în SCIVA, 31, 1980, 4, p. 59 și urm. și în CA, 6, 1983, p. 229 și 24, note 1 și 25, iar a doua susținută de V. Neamțu, Eugenia Neamțu, Stela Cheptea, în AII-Mesi, 15, 1979, p. 295 și urm. și în *Orașul medieval Baia...*, II, Iași, 1981, p. 35—36 și nota 37) este deosebit de importantă în continuarea realităților arhitecturale și urbanistice ale așezării de sec. XIV. Interpretarea diferită a datelor arheologice, în strînsă legătură cu problema anterioară, influențează și opiniile privind momentul urbanizării *Băii* și raportul dintre așezarea autohtonă și contribuția coloniștilor sași. Diferențele sînt de cel puțin o jumătate de secol, dar o jumătate de secol importantă: fenomenul poate fi datat, astfel, în date sau după apariția statului feudal (vezi și V. Spinei, *op. cit.*, p. 220, unde îmbrățișează varianta trzie, ulterioară mijlocului sec. XIV, și R. St. Ciobanu, A. Ciocă, MN, 2, 1975, p. 374, unde orașul se consideră „întemeiat” la începutul sec. XIV). M. D. Matei, în *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963, p. 41, 48, 53, propune inițial o etapă de urbanizare timpurie, iar după publicarea primelor rezultate ale săpăturilor arheologice de către Eugenia Neamțu, V. Neamțu și Stela Cheptea, va adera la varianta trzie — după mijlocul sec. XIV — în *Revist.*, 3, 1980, p. 479.

Pentru *Tirgoviște*, începuturile etapei urbane sînt, de asemenea, obiect de controversă. Dintre cele două opinii substanțiale diferite, prima, cea a nivelului urban atins înaintea instalării domniei în oraș este susținută de autori precum N. Constantinescu, C. Ionescu, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 73; C. Ionescu, RMM-MIA, 2, 1982, p. 65, idem, RMM-MIA, 1, 1985, p. 30; Gh. I. Cantacuzino, CA, 5, 1982, p. 225—229 etc. În timp ce a doua, cea a nivelului urban atins abia după implantarea Gurlii Domnești, este argumentată de G. Mihăescu, E. Fruchter, *Curtea domnească din Tirgoviște*, București, 1986, p. 17, idem, *Arhiva Valahica*, 8, p. 94—95, N. Stoicescu, Cr. Moisescu, *Tirgoviștea și monumentele sale*, București, 1976, p. 8, Cr. Moisescu, *Tirgoviște. Monumente istorice și de artă*, București, 1979, p. 10, idem, BMJ, 2, 1975, p. 12—13 etc. Există și lucrări conținînd opinii mai largi (a doua jumătate a sec. XIV și începutul secolului următor, cf. G. Mihăescu, *Valahica*, 9, 1977, p. 523) sau opinii care nu leagă urbanizarea de momentul apariției Gurlii aici, ci plează doar atîngerea unui nivel urban la sfârșitul sec. XIV (cf. G. Mihăescu, E. Fruchter, RMM-MIA, 2, 1978, p. 31).

Restrîngînd problema la zona „Steele”, urbanizarea respectivului teritoriu oscilează între jumătatea a doua a sec. XIV (cf. C. Ionescu, RMM-MIA, 2, 1983, p. 67, idem, RMM-MIA, 1, 1985, passim etc.) și înaintea mijlocului sec. XV, dar „pregnant”, abia la sfârșitul sec. XV — începutul sec. XVI (cf. Gh. I. Cantacuzino, C. Diaconescu, G. Mihăescu, *Materiale*, 16, 1986, p. 293).

La Suceava, în ciuda pulnătății datelor arheologice, s-a încercat să se fixeze în timp importantul moment al concentrării locuirii în zona de NE a orașului de mai târziu și înconjurarea așezării cu palisadă și șanț, semne ale unui început de urbanizare. Consultând cele cîteva zeci de lucrări care dezbăt această problemă, rezultă un tablou cu datări „gllsind” pe parcursul unui secol, bazate, majoritatea, pe aceleași cercetări arheologice. Fără ca cititorul să fie avertizat că, pe baza unor noi descoperiri (în cazul în care ele au fost făcute) sau interpretări, sînt corectate datări mai vechi, perioada începutului de urbanizare și fortificării oscilează între sfîrșitul sec. XIII—începutul sec. XIV (cel târziu) (cf. M.D. Matei, *RevIst*, 12, 1982, p. 2254—2259 idem, *RMM-MIA*, 1, 1988, p. 9—10, M.D. Matei, E. Emandi, *Cetatea de Scaun și Curtea domnească din Suceava*, București, 1988, p. 18—22), prima jumătate a sec. XIV (cf. M.D. Matei, *SCIVA*, 27, 1978, 3, p. 372—374, E. Emandi, *RMM-MIA*, 1, 1988, p. 25), spre jumătatea sec. XIV, referindu-se în special la fortificație (cf. M.D. Matei, L. Chițescu, *Dacia*, N.S., 11, 1976, p. 322, M.D. Matei, *Studii de istorie...*, p. 61 etc.), jumătatea a doua a sec. XIV (cf. M. Nicorescu, *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 103—104, M.D. Matei, *SCIV*, 11, 1960, 1, p. 110 etc.). Pentru apariția fortificației se mai propune mijlocul sau jumătatea a doua a sec. XIV (cf. L. Chițescu, *Carpica*, 1972, p. 157—158, M.D. Matei, L. Chițescu, *SMMIM*, 1, 1968, p. 38 etc.).

Cu toate că se poate observa tendința progresivă a ultimelor studii de a devansa începuturile procesului de urbanizare, lucrări relativ contemporane prezintă mijlocul sau chiar primele decenii de după mijlocul sec. XIV fie ca un moment al „începuturilor urbanizării” aici (vezi *supra*, antepenultimul și penultimul articol), fie al unui „avansat stadiu al procesului de urbanizare” (cf. L. Chițescu, *op. cit.*, p. 157—158 și, evident, restul lucrărilor mai noi care antedatează fenomenul). În ultimul timp se afirmă, chiar, fără echivoc: Suceava, „pe la mijlocul secolului al XIV-lea era un oraș fortificat” (cf. Al. Andronic, *Suceava*, 11, 12, 1984—1985, p. 142, în timp ce E. Emandi prezintă perioada anterioară sfîrșitului de sec. XIV ca fiind „preurbană” (*Arhitectura*, 5, 1984, p. 25 și *RMM-MIA*, 1, 1988, p. 25).

La Roman, cercetările arheologice au datat începuturile orașului feudal la sfîrșitul sec. XIV, început pus în legătură cu ridicarea unei fortărețe voievodale de lemn (cf. M.D. Matei, L. Chițescu, *Dacia*, N.S., 10, 1966, p. 314 și urm., idem, *SMMIM*, 1, 1968, p. 31 și urm., M.D. Matei, *Studii de istorie...*, p. 69—72 etc., opinie menținută de autori pînă astăzi. Pentru o vechime mai mare, în ciuda rezultatelor cercetărilor arheologice care au investigat, oricum, o suprafață redusă de teren, aflată la limita orașului, dar și printr-o interpretare diferită a acelor rezultate, vezi C.C. Giurescu, *op. cit.*, în special p. 264, nota 2 (aici ipotizează diferită și în legătură cu rolul elementului colonizator) și Eugenia Greceanu, *RRH*, 1, 1976, în special p. 44 și *RMM-MIA* 2, 1975, *passim*.

Aparent, considerate ca avînd o importanță în sine, diferențele de cronologie nu ar împiedica desfășurarea ulterioară a studiului dar, în momentul în care ele trebuie corelate, fie cu aspecte topografice (întinderea la un moment dat și zonarea așezării), fie cu fenomenul implantării unor monumente aulice sau nu, fie cu așezarea unor coloniști străini, ele pot produce substanțiale confuzii.

Se observă că nu am luat în considerare neconcordanțe de detaliu sau minore, precum nici afirmații prudente sau rezervate dar înfirmate ulterior, fenomene inerente studiului atît de complex al domeniului. Reiese însă că, luînd în considerare chiar numai această notă, demersul nostru critic este îndreptățit.

În ceea ce ne privește, în legătură cu o parte din aspectele prezentate, care, s-a observat, privesc în special *aspecte cronologice*, am aderat la unele din opinii sau am fost siliți să formulăm noi precizări legate, în special, de etapele urbanizării și localizarea primelor nuclee urbane (cf., în special, *Arhitectura*, 1, 1988, *passim*).

b. Prea grăbite încercări de generalizare în domenii importante de istorie urbană, în ciuda unor cercetări de mică anvergură.

c. Dese imprecizii și neclarități ce rezultă din evaluarea tuturor datelor *publicate*, furnizate de arheologia urbană.

d. Lipsa unor informații esențiale studiului⁵.

Este necesar să precizăm că aceste constatări au reieșit atît din parcurgerea materialului publicat, în momentul căutării unui răspuns cert, unic și concludent la unele probleme de istorie urbană, cit și prin comparare cu informații de alt ordin sau cu concluzii și ipoteze rezultate din propriile noastre investigații.

⁵ Aspectele la care se referă aceste trei puncte se regăsesc în „studiile de caz”.

B. În legătură cu metoda planimetrică în literatura românească, trebuie spus de la bun început că există, afirmate ca atare sau deduse din maniera de abordare, trei opinii :

1. Prima consideră planimetria ca inoperantă în spațiul citadin românesc extracarpatic ⁶.

2. A doua ignoră, pur și simplu, acest aspect, în detaliu sau ansamblu.

Pentru a ilustra acest punct de vedere, ar fi necesar să trecem în revistă sutele de publicații (cărți sau articole) care, tratând în mod explicit *istoria urbană* a unui oraș sau a unei zone a lui, nu publică nici măcar un plan, sau nu compară (acțiune înțeleasă ca urmărind evoluția rețelei stradale și a construcțiilor într-o zonă sau în ansamblu) în nici un fel datele obținute pe cale arheologică cu planimetriile actuale, de fapt, anterior recentelor înneiri urbanistice. Dacă afirmația ar fi inexactă, ar trebui să posedăm astăzi măcar o riguroasă cartare, *publicată*, a tuturor descoperirilor arheologice, suprapusă pe planuri actuale sau mai vechi, la scări suficient de mari pentru a fi folositare studiului. Posedăm însă doar începuturi promițătoare, prin primul plan al săpăturilor de la Suceava (SCIV, 5, 1954, 1-2, fig. 1), sau prin planul general și detaliile zonale ale săpăturilor din București (*Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, București, 1959, sub redacția I. Ionașcu), în fapt, o reluare cu un plus de metodă a manierei de abordare din publicații mai vechi (în special din *București. Rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetării istorice din anul 1953*, I, București, 1954, *passim*), în special zona „Curtea Veche” (p. 184 și urm.).

Desori, planșele arheologice publicate sînt greu interpretabile arhitectonic și urbanistic și dificil integrabile realităților moderne. Planurile de oraș care însoțesc unele lucrări ce privesc, în special, orașe ca Suceava, Iași, Tirgoviște, sînt doar localizări generale ale cercetărilor arheologice, constituind astfel *elemente de la care s-ar fi putut porni* pentru alcătuirea băncii de date necesare. Dacă metoda planimetrică ar fi fost luată în considerare, așa cum s-a procedat în câteva cazuri, este sigur că anumite cercetări ar fi fost altfel localizate, altele altfel interpretate și s-ar fi ajuns, probabil la concluzii sensibile diferite.

3. A treia consideră firesc recursul la ea, conștientizînd implicațiile unui asemenea demers.

În afara lucrărilor în care se realizează o corectă cartare a cercetărilor arheologice, există o serie de publicații care își pun (fragmentar) probleme de planimetrie medievală urbană. Evident, ne referim doar la cele însoțite de planuri.

Se pot aminti, astfel, preocupările de localizare a „drumului tirgului”, a rețelei stradale și întinderii succesive a orașului Iași (cf. Al. Andronic, *Iași ...*, p. 37-39, 52-52, fig. 1 și 2, *Istoria orașului Iași*, p. 53 și fig. 2, D. Bădărău, I. Caproșu, *op. cit.*, p. 38-40, Voica Maria Pușcașu, N.N. Pușcașu, *op. cit.*, *passim*). Pentru Suceava, cercetarea evoluției zonei de tirg (limitrofă Curții Domnești) apare ca problemă la Gh. Diaconu, SMIM, 1. 1956, *passim*. Zonarea și întinderea așezării medievale sînt deduse arheologic la un nivel general de M.D. Matei, *Contribuții ...*, p. 77-85, Mara Nicorescu, SCIV, 13, 1962, 1, p. 81-85 etc. Un plan al orașului cu rețeaua strădală și zonarea medievală vezi la E.I. Emândi și colab., *Arhitectura*, 5, 1984, p. 25-29, fig. 2. Preocupări pentru planimetria zonei centrale vezi în publicațiile anului 1988: M.D. Matei și E. Emândi, *op. cit.*, p. 150 și urm., M.D. Matei RMM-MLA, 1 1988, p. 11, 14, 15, 21, E. Emândi RMM-MIA, 1, 1988, *passim*.

Se pot menționa, apoi, contribuțiile planimetrice referitoare la București, în afara celor menționate în nota precedentă: C.C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1966, harta 2, Gr. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982, p. 416, fig. 259, A. Pănoiu, *Arhitectura*, 1985, 2.

⁶ Prezentăm doar două opinii relativ recent publicate: Lia Lehr, în *Rev. Ist.*, 1, 1980, p. 66, nota 9, care consideră că datorită deselor distrugerii „... nu putem stabili nici un plan al orașelor din Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVII” și C. Manolescu, *Valachica*, 12-13, 1980-1981, p. 41, care consideră că, nepăstrîndu-se planuri vechi ale orașelor medievale românești extracarpatiche ne este imposibil „... a putea deduce configurația specifică a unui centru urban din acea perioadă...”. Opinia este pregnant prezentă, de asemenea, în rîndul arhitecților, fapt probat, printre altele, de maniera de abordare a sistematizării acestor centre.

Tirgoviștea beneficiază de o serie de contribuții valoroase, privitoare la planimetria generală sau a unei zone (cf. Cr. Moiescu, BMI, 2, 1975, p. 12 și urm., G. Mihăescu, E. Fruchter, RMM-MIA, 2, 1978, p. 25 și urm., C. Ionescu RMM-MIA, 1, 1985, p. 30 și urm., idem, RMM-MIA, 2, 1983, p. 65 și urm.).

Pentru Craiova, vezi D. Budică, cf. I. Atanasescu, Arhitectura, 1982, 3 p. 9 și urm., iar pentru Cîmpulung sînt discutate cîteva aspecte planimetrice zonale (cf. C. Jînga Mariana, StComCîmp.-Muscel, 1981, p. 115 și urm. și 1982, p. 105 și urm.).

Primele contribuții complete, uzind de întreaga metodologie specifică studiului planimetric, sînt incontestabil, cele datorate arh. Eugenia Greceanu (IREL, 1, 1976, *passim*, RMM-MIA, 2, 1975, *Ansamblul urban medieval Botoșani*, București, 1981: *Ansamblul urban medieval Pitești*, București, 1982).

În ceea ce ne privește, trebuie spus că încrederea în metoda amintită s-a născut prin contactul cu autorii sau lucrările care deja abordaseră studiul în această manieră. Am extins apoi investigația la un mult mai mare număr de orașe care întruneau condițiile cerute de metodă, am căutat reguli generale tipologic-analogice și cronologice. Am încercat, în paralel, să acumulăm orice argument care ar fi dovedit în final corectitudinea aplicării acestei metode în spațiul românesc⁷.

Argumentelor publicate pînă acum le adăugăm altele noi.

Primul este de natură analogic-tipologică și se referă la constatarea că, în cele mai diverse spații geografice, momentul dobîndirii unui statut urban, chiar în condiții juridice anterioare cunoscutului „drept de Magdeburg”, se observă o notabilă *stabilitate și continuitate a lotizărilor*, în ciuda unor distrugerii, deci, a unor discontinuități de viață urbană. Concludente sînt observațiile făcute asupra orașelor poloneze (nord-slave) din faza „dreptului autohton”, deci anterioare fazei „dreptului de Magdeburg”, unde concluzia respectivă este un rezultat al cercetării arheologice⁸, aidoma situației din spațiul orașului statului kievean⁹. Aceeași observație este făcută și în legătură cu etapa caracterizată prin „trăsături urbane” a așezării de la Păcuiul lui Soare¹⁰, iar respectări ale vechilor lotizări în numeroase cazuri de reconstrucții sînt detectate și de arheologia românească în centrele mai întens cercetate și pentru o perioadă ulterioară sec. XIV¹¹. Este inutil să facem cunoscute realitățile similare puse în evidență de majoritatea organismelor urbane medievale europene „clasice”, posesoare ale diferitelor drepturi și păstrătoare pînă astăzi ale unor structuri medievale. Orașul se dovedește, astfel, *un spațiu al stabilităților planimetrice*.

Al doilea argument, de ordin juridic, explică și probează stabilitatea amintită anterior: aceea a proprietăților și rețelelor de circulație urbane românești. Concluziile sînt fundamentate, în lipsa unei legislații care s-a

⁷ T.O. Gheorghiu, Arhitectura, 1, 1986, p. 41—42, idem, Arhitectura, 1988, idem, Arhitectura, 3, 1988.

⁸ W. Hensel, Dacia, N.S., 5, 1961, p. 478. Sînt date drept exemplu, ca fiind mai intens cercetate, Opole, Gdansk, Wolin, Szczecin, ultimul deosebit de concludent prezentat de L. Leciejewicz și colab., în Archaeologia urbium, fasc. 2, planșa I. Fenomenul, circumscris cel mai timpuriu sec. X—XI, este însoțit de o vizibilă preocupare pentru întreținerea căilor de comunicație urbană, majoritatea pavate cu lemn (cf. W. Hensel, *op. cit.*, p. 478).

⁹ *Drevniia Rusi. Gorod, zamok, selo*, sub redacția acad. B.A. Ribacov, p. 146—147, Moscova, 1985.

¹⁰ R. Popa, Studii-Revista de Istorie, 17, 1964, 1, p. 109.

¹¹ Cele mai numeroase și concludente descoperiri sînt făcute la Suceava (cf. Gh. Diaconu, *op. cit.*, *passim*, M.D. Matei, E. Emendi, SCIVA, 29, 1977, 4, p. 555—557, M.D. Matei și colab., Materiale, 8, 1962, p. 741 și urm.). Pentru Tirgoviște, vezi C. Ionescu, *op. cit.*

pierdut sau n-a fost consemnată documentar, de o sumă de acte de întărire ce atestă continuitatea proprietăților urbane, proprietăți integrabile celorlalte tipuri de proprietăți feudale¹², iar în chipul cel mai concludent, prin interpretarea datelor furnizate de un important act-sentință din 1768, dat în legătură cu intenția de a se bloca și schimba configurația zonală a unei ulițe bucureștene. Într-o conjunctură mai mult decât concludentă, respingându-se acțiunea de modificare respectivă, se scoate în evidență lipsa din analele judecării domnești din Țara Românească (cel puțin) a unui astfel de caz și se hotărăște: „...nimeni să nu cuteze a lua loc din uliță, ci să se păzească ulițele în starea în care au fost”¹³.

Chiar în cazul unor distrugerii repetate ale fondului construit, se constată (aceasta este a treia circumstanță) reconstrucții conform vechilor realități, iar afirmația este probată de acte ulterioare unor distrugerii și depopulări masive:

— În urma războiului din 1787—1792, orașenii din Buzău, reîntorși din lunga bejenie de la munte, pentru a-și readuce locuințele în starea de mai înainte, sînt scutiți de anumite impozite¹⁴.

— La Botoșani, în urma incendiului din 3 iunie 1888, deci într-o perioadă cînd se manifestau, deja, încercări de sistematizare urbană, modificările s-au rezumat, în general, la aspectul exterior al caselor, uniformizate din punct de vedere plastic¹⁵.

— La Pitești, cu toate că se sugerează că zona centrală ar fi suferit modificări planimetrice notabile în urma incendiului din 1848¹⁶, în realitate, se observă o înverșunată rezistență a orașenilor în fața acțiunii de „alinieri” a caselor din zona centrală și, în cele din urmă, modificări planimetrice minime¹⁷. Exemplele pot continua.

Așadar, cu cîteva excepții pe care le vom aminti în cele ce urmează, planurile de sfîrșit de sec. XIX sau chiar mai tîrzii, vor consfinți realități anterioare acestor cataclisme, fiind perfect operante într-un studiu planimetric.

Se impune precizarea că stabilitatea respectivă poate fi probată doar pentru o perioadă *ulterioară dobîndirii de către așezarea respectivă a statutului urban*, fenomen care, pentru orașele care ne interesează, circumscrie, în general, perioada sfîrșitului de sec. XIV și sec. XV¹⁸, sau, pentru așezări ca Siret, Baia, Cîmpulung, sec. XIV, chiar prima

¹² V. Georgescu, *Studia Balcanica*, 3, 1970, p. 65, 67—68, Lia Lehr, *op. cit.*, p. 76—7

¹³ Vezi comentariu în *Legislația urbană a Țării Românești (1765—1782)*, București, 1975, ediție îngrijită de V. Al. Georgescu și E. Popescu, p. 36—37.

¹⁴ D. Gh. Ionescu, *Istoria orașului Buzău*, București, 1979, p. 97.

¹⁵ C. Filip, Hierarasus, 1979, p. 304 și Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 58 și nota 32.

¹⁶ A. Pănoiu, *Arhitectura*, 1983, 1, p. 52.

¹⁷ Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Pitești*, p. 103—105 și T. O. Gheorghiu, *Arhitectura*, 1988, 3, *passim*.

¹⁸ În ceea ce privește fenomenul *pur istoric*, în ciuda unor nepotriviri de cronologie, se constată o notabilă unanimitate de vederi referitoare la rolul domniei în *accelerarea procesului de urbanizare*. În literatura de specialitate, pentru orașe ca Suceava, Iași sau Tirgoviște, momentul edificării primelor curți funcționează chiar ca prag dintre cele două mari etape ale evoluției către oraș: „evoluție lentă” și „accelerare”. Pentru Suceava, vezi M.D. Matei, *SCIV*, 11, 1960, 1, p. 111 și 114, E. Emandi și colab. *Arhitectura*, 1984, 5, p. 25, E. Emandi, *RMM-MIA*, 1, 1988, p. 25; a se urmări și nota 5. Pentru Tirgoviște vezi Gh. I. Cantacuzino, *CA*, 5, 1982, p. 226 și nota 12, unde sînt amintiți autorii care consideră dobîndirea veritabilelor caracteristici urbane ca avînd loc abia după așezarea la Tirgoviște a Curții Domnești. Aceleași aprecieri se fac și în legătură cu alte orașe cercetate arheologic.

parte¹⁹. Precizarea este importantă, deoarece momentul respectiv, în privința primei categorii de orașe, este însoțit sau chiar determinat de noi strategii economice, politice, militare ale statelor feudale consolidate, cu repercusiuni asupra urbanului sau, mai direct, de pătrunderea domniei în orașe, prin promovarea unor ansambluri sau piese de arhitectură reprezentative (curți, biserici, cetăți — în preajmă) cu care ocazie, în numeroase situații, se constată o înlocuire a vechilor structuri urbane cu unele noi.

Având asigurată proba faptului istoric, se poate aborda realitatea urbanistică. Susținem și aici, astfel, ipoteza modificărilor urbanistice sau edificării de noi organisme urbane dirijate de către stat, iar în anumite cazuri, prin contribuția unor coloniști purtători de informație urbanistică de esență oficială (cf. T.O. Gheorghiu, *Arhitectura*, 1, 1988, p. 38—39).

În legătură cu promovarea noilor structuri orașenești în cazul unor situri locuite anterior, chiar la nivel urban, pentru spații apropiate sau limitrofe (Cehoslovacia, Polonia), concluzii interesante se deduc din W. Hensel, *Dacia*, N.S., 5, 1961, p. 470 și urm.; idem, *The origins of western and eastern slavs' Towns*, extras, f. a., p. 171 și urm. și apar ca atare în ICOMOS-Bulletin, 4, Praga, 1976, p. 14 și 40. Ultima publicație semnalează trei modalități medievale uzuale de implantare a noilor structuri: 1. la limita așezărilor existente, fără afectarea lor (Caslav, Havlickuv Brod), 2. la limită dar înglobându-le treptat și deseori modificându-le (Straconice, Litomysl la care se poate adăuga ca deosebit de concludent Wrocław — vezi și Marta Młynarska, *Wrocław w XII—XIII wieku*, 1980, p. 189—190, fig. 18 — și Krakowia — vezi și A. Majewski, *Bulletin* 131, 1979 (36), p. 78 și urm.) și 3. prin dezafectarea, de la bun început, a nucleelor construite existente, cu mențiunea că ultimele sint cele mai puțin întâlnite (Iltanice și foarte concludent, Szczecin, pentru care vezi și L. Leciejewicz și colab., *op. cit.*

Pentru orașele analizate, în succesiunea etapelor „orașelor în germene” și cea a „orașelor de drept autohton” și apoi a „orașelor de drept german” este interesant de constatat că înlocuirea vechilor structuri cu cele noi se săvârșește doar la trecerea către etapa a III-a, rolul decisiv avându-l puterea politică și valul colonizator.

Concluzii asemănătoare sint trase pentru spațiul transilvănean de către P. Niedermaier, *Siebenbürgische Städte*, București, 1979, despre cazurile orașelor Sighișoara — p. 90—97 (realități acceptate de pe pozițiile cercetării de arheologie de I. Popa și Gh. Baltag, *SCIVA*, 31, 1980, 1, p. 48), Bistrița — p. 119—123 și Mediaș — p. 127—133 și de Michel Tanase, *Villes neuves en Transilvanie entre les XII—XIII siècles?*, teză de doctorat, Saint Denis, 1981, passim (despre Mediaș, cu analogii).

Se poate spune chiar că, astfel, apar *noi orașe*, adevărate orașe, atît timp cît perioada anterioară este de evoluție lentă, în cadrul stadiului pe care, pînă la proba contrarie, îl considerăm „preurban”²⁰.

Pentru a doua categorie de orașe, cele timpurii, cu începuturi *urbane* anterioare formării statelor feudale, fenomenul implementării unor noi structuri urbane trebuie pus în legătură cu așezarea coloniștilor germani, purtători ai unor asemenea modele, chiar de la sosirea lor în Transilvania²¹.

Aceste noi structuri urbane, însoțite, probabil de o legislație în consecință, vor fi cele care își vor dovedi stabilitatea în timp, făcînd firesc recursul la studiul planimetric și constituind unul din importante repere ale discuției asupra stadiului atins de cercetarea istorică urbană românească, precum și dezideratele acestui domeniu.

¹⁹ Vezi supra p. 188

²⁰ T. O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 39, nota 1013. Pentru Suceava, E. Emandi, *op. cit.*, p. 25

²¹ T. Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1981, p. 58—64, unde se amintește despre rolul „locatorilor” în reglementarea tuturor aspectelor vieții noilor așezări. Aceiași „locatori” sint amintiți în sec. XIII—XIV în Moravia și Boemia ca *proiectanți* (pur și simplu) ai unor planuri de noi orașe regale, conform unor trasee geometrice regulatoare, deci a unor *modele oficiale* (cf. ICOMOS-Bulletin, 4, Praga, 1976, p. 20).

Afirmăm acest lucru, deoarece studiul planimetric atestă, pe de o parte, o dezvoltare extensivă a orașelor noastre, fără intervenții urbanistice notabile în zonele deja locuite, decât în limitele excepțiilor, sau afectând anumite arii periferice neprivilegiate²², iar de pe alta, permite localizarea nucleului original al *fazei orașenești*, stabilirea relațiilor lui cu ctitoriile contemporane și evoluția ulterioară a orașului. Repetăm, deci, că un plan, chiar de sec. XIX sau din prima jumătate a secolului nostru, corect citit și interpretat, este o oglindă fidelă a istoriei urbane.

Rezultă de aici că planimetria poate localiza cu un plus de precizie viitoare cercetări arheologice sau poate constitui un valoros reper în discutarea deja executatelor, publicatelor și interpretatelor cercetări arheologice. Rezultatele obținute prin coroborarea acestor metode în privința studiilor de caz îndreptățesc pe deplin aceste aprecieri.

ARCHÉOLOGIE ET PLANIMÉTRIE — QUELQUES ASPECTS DE L'HISTOIRE URBAINE MÉDIÉVALE ROUMAINE EXTRACARPATHIQUE

RÉSUMÉ

Conséquence naturelle d'une période relativement longue de recherches concernant l'histoire de la ville médiévale roumaine extracarpathique, la présente discussion essaie d'établir par une évaluation critique les profits réels de ces investigations et, spécialement, la manière dans laquelle la méthode archéologique a été utilisée.

On constate que la riche littérature de spécialité, concernant même les prolongées recherches des villes médiévales comme Suceava, Iași, Tirgoviște etc., est en peu de cas en mesure de répondre avec sûreté et précision à quelques demandes essentielles relatives à l'histoire urbaine, spécialement aux commencements de l'urbanisation et les localisations topographiques.

Parmi les causes de cette situation se détache l'absence de la corroboration de l'archéologie avec les dates offerts par l'étude planimétrique, qui peut diriger avec plus de précision des fouilles, peut fournir des repères générales sur la genèse et l'évolution urbaine et, enfin, peut vérifier les conclusions des recherches.

Il s'impose, en conclusion, la minutieuse vérification des dates archéologiques proprement-dites avec les informations planimétriques, ainsi qu'avec des sondages dans les zones centrales des villes, qui sont les plus plausibles localisations des noyaux originaires.

²² Din categoria excepțiilor fac parte extinderile curților domnești de la Suceava, Tirgoviște, probabil București, Bacău, Iași etc. Există și probabile lotizări tirzii ale unor piețe existente din fazele de început ale urbanizării (cazul Piteștilor — cf. T.O. Gheorghiu, Arhitectura, 1988, 3, passim, sau Sucevei, Iașilor și Cîmpulungului — cf. studiile de caz).

Corectări de detalii ale traseului unor străzi sînt probabile și detectabile, în bună măsură arheologic și planimetric — vezi studiile de caz Suceava, Iași, Tirgoviște.

Mult mai tîrziu, în sec. XIX, sînt inițiate unele acțiuni izolate de sistematizare, ca cea din București, în urma incendiului din 1848 (cf. A. Pănoiu, Arhitectura, 1985, 2) sau altele, de la sfîrșitul sec. XIX în cîteva mari centre urbane.

Dezafectarea unor curți domnești (Suceava, București, Bacău etc.) este urmată de lotizări ale spațiului respectiv, prin păstrarea, totuși, a rețelei stradale limitrofe (vezi studiile de caz).